

Zeewijven en sirenen

Waarom je in zeemeerminnen zou durven te geloven

Zeelui vertellen wel eens lachend dat ze een zeemeermin hebben gezien. Een prachtige vrouw met lange haren en uitdagende borsten en voorzien van een geschubde vissenstaart. Ze vertellen dat ze dichtbij het schip is komen zwemmen en geprobeerd heeft om een van hen in zee te lokken. Met zo'n straf verhaal krijg je een heel café stil.

Vroeger werd verteld dat de zeemeerminnen treurig waren als 't mooi weer was, en fleurig als 't regende. Dat je ze een enkele keer rond het schip zag zwemmen bij mistig weer en dat ze begonnen te zingen als er storm op til was.

Er werd met een nieuwsgierige welwillendheid naar die verhalen geluisterd, want men wist toch maar nooit dat er iets van waar was. Zeker wanneer ze verteld werden door zeelui die de wereldzeeën hadden bevaren. Wat zwom daar al niet rond in de onmetelijke oceaan?

Maar de verhalen van de vissers die onze Noordzee bevisten, bleven toch vooral in de jolige sfeer. Zoals wat Maurice De Groot uit Heist vertelde in een interview met Omer Grawet op televisie. Het was in de jaren zestig, naar aanleiding van de opening van de tweede vismijn in Zeebrugge. Omer vroeg Maurice of hij nooit iets bijzonders had meege maakt aan boord. 'Jawel', had Maurice gezegd. 'Wij hebben eens een *zeemeerminne* opgehaald!' Gelach alom. 'En wat heb je er mee gedaan?' vroeg Grawet. Het antwoord hierop was tamelijk voorspelbaar: 'Wel, terug van boord gegooid, want ze wilde haar benen niet opendoen!'

'Wij hebben
eens een
zeemeerminne
opgehaald!'

Jean Calcoen kon er ook heel smakelijk over vertellen: 'Als we bij elkaar in 't *logies* zaten, werd er wel eens een zottigheid over een zeemeermin verteld', monkelt hij. 'Tegen een *joengetje* riepen we

dat er *ene* in 't net zat. Maar die *kluchtjes* waren altijd *te dom om dood te doen!*' Wanneer hij verder vertelt, raakt de fictie toch even de realiteit. 'Zo'n bruinvis, een *brúntje* lik da we zeggen, dat is precies een *wúf!* We zagen ze zwemmen, mee met het schip. Ze spelen mee met de boeg en hoe rapper je vaart, hoe rapper zij zwemmen.'

Het is inderdaad zo dat een bruinvis die langs het schip zwemt, toch wel wat heeft van een vrouw. Een sierlijk dier, dat soepel beweegt en ongeveer zo groot is als een mens.

Maar het zijn vooral de lamentijnen en doejons die op afstand iets heel menselijks hebben. Deze twee zeezoogdieren behoren allebei tot de orde van de zeehoeien. Oorspronkelijk waren het landdieren. Hun voorvinden hebben nog iets van armen, maar

'Zeewijven die hun kind wiegden en zoogden.'

dan wel korter. Meestal grazen ze in ondiep water en af en toe richten ze zich op. Ze hebben een spitse vorm en wanneer ze een jong hebben, zijn hun borstklieren opgezet. Met hun zwemvinnen omarmen ze het kalfje, net zoals een vrouw een kind in haar armen houdt. Niet vreemd dus dat er verhalen werden verteld over zeewijven die hun kind wiegden en zoogden. Ook het klagende geluid dat zeehoeien voortbrengen heeft iets van een wenende vrouw. De Latijnse naam van deze diergroep is *Sirenia*, afgeleid van het woord *sirene*, een meermin die met haar gezang de zeelui in het water lokt.

Wanneer in de 18de eeuw ook wetenschappers publiceerden over meerminnen die ze hadden gezien, werd het heel verlokkelijk om te geloven dat ze echt bestonden. Zo liet de historicus François Valentijn uitschijnen dat hij zeemeerminnen had gezien tijdens een zeereis en hij tekende dat op in zijn in 1726 verschenen boek *Oud en Nieuw Oost-Indiën*. Speelde zijn fantasie hem parten, of was het hem te doen om geld of roem? Hij schrijft zelfs dat ze eentje in leven hadden gehouden in een kuip vol water. Af en toe stootte ze kleine kreetjes uit als van een muis. Ze hadden haar schelpen, krabben en kreeften aangeboden, maar ze had er niet van willen eten. Toen ze overleden was, hadden ze 'excrementen' gevonden die leken op kattendrolletjes.

De afbeelding die Valentijn in zijn boek maakte, is verre van secuur en men kan zich terecht afvragen of die man ooit wel een naakte vrouw van dichtbij heeft gezien, laat staan dat hij ooit een

zeemeermin zag. Zijn beschrijving van het creatuur mag er daarentegen wel wezen. *Haar ogen waren van een vreemde, zeer lichtblauwe kleur. Haar lange haar was zeegroen en grijs. Ze had borsten, lange armen en handen, en haar bovenlijf was veertien duim lang, bijna zo blank als een vrouwenlichaam, maar toch ook neigend naar zeegrijs. Onder haar navel was ze als een vis, en de overgang tussen vissenlijf naar lichaam was bezet met een halve krans van een tiental rode bolletjes, zo groot als een knikker en rood van kleur. Daaruit waaierde een krans van veertien vinnen, geel van kleur, dooraderd met een zestal zeeegroene, fijne streepjes. Het onderlijf was geschubd als dat van een karper, visblauw van kleur en 35 duim lang. Aan beide zijden liep een lichtrode streep. Ze had twee paar vinnen, vrij lang en niet zo breed en haar buikzijde was glad.*

'Onder haar navel was ze als een vis.'

Dat zo'n beschrijving de verkoop van zijn boeken aanzwengelde, was zeker een feit. Bovendien werd met zo'n publicatie het geloof aangezwengeld dat er in die onmetelijke grote en diepe, mysterieuze zeeën en oceanen zulke creaturen bestonden.

De drang om in zeemeerminnen te geloven is trouwens iets van alle tijden. Zelfs nu nog blijft de meermin lokken. Zo waren er de televisieprogramma's *Mermaids*, *The Body Found* in 2012 en *The New Evidence* in 2013. Ze waren als documentaire opgevat en werden als waarheidsgetrouw aangekondigd. Miljoenen kijkers wilden graag geloven in het bestaan van deze 'aquatische humaniden'.

Reeds in de oudheid waren er mythes over wezens die half mens, half vis waren. Vaak genoten ze ook de godenstatus, zoals Neptunus of zoals de Griekse God Triton die de golven van de zee kon opzweepen of kalmeren door op zijn tritonshoorn te blazen. Er was de Romeinse zeegod Nereus die werd afgebeeld met een reusachtige vissenstaart en die vijftig dochters had, de Nereïden, stuk voor stuk lieflijke zeenimfen.

Geschiedschrijvers zoals Plinius de Oudere waren kritischer en rangschikten de mysterieuze waterwezens bij de categorie zeezoogdieren. In latere dierenencyclopedieën, of *bestiaria*, werden ze niet alleen beschreven, maar ook heel minutieus getekend. Geen enkele bioloog of kroniekschrijver had ooit met eigen ogen zo'n meermin gezien, maar ze tekenden op wat ze erover hadden horen vertellen of wat ze gelezen en gezien hadden in eerder geschreven boeken. In de middeleeuwen verschenen tal van zulke

dierenboeken waarin ook een zeemeermin was opgenomen. Zo ook in *Der naturen bloeme* van onze Jacob van Maerlant. Wie had dus durven twifelen aan het bestaan van zulke wezens, als ze in dergelijke degelijke naslagwerken te vinden waren?

In de 19de eeuw was het geloof in het bestaan van de zeemeermin toch enigszins getaand, zeker ook omdat de wetenschap er niet verder in meeging. Toch probeerden slimme kerels er geld uit te slaan. Zo kon je in Oostende in het museum Stracké terecht om het skelet van een zeemeermin te bestuderen. Dat museum in de duinen tussen Mariakerke en Raversijde was een natuurhistorisch museum opgericht door de hotelier August Stracké. Er stond een ratjetoe van Congolese voorwerpen, opgezette dieren, ertsen, mineralen en allerhande skeletten tentoongesteld. En daartussen zou dus het geraamte van een zeemeermin te vinden zijn geweest. Waar de gedreven verzamelaar dit op de kop had getikt of welke kunstgreep hij had toegepast om dit geloofwaardig te maken, is niet geweten. Maar het was wellicht een exemplaar van een van de vele in Japan gemummificeerde aapjes die waren ingenaaid in een gedroogde vissenstaart. Dit verder napluizen kan niet meer, want het museum werd in 1914 door de Duitse bezetter opgedoekt. Maar misschien, heel misschien, staat dat skelet toch nog ergens op zolder van het Onze-Lieve-Vrouwcollege, waar heel wat voorwerpen van dat museum indertijd een onderkomen vonden.

In de 19de eeuw werden ook op de Amsterdamse Botermarkt zeemeerminnen tentoongesteld. Om het waarheidsgehalte te vergroten, werden daarbij de visser en vindplaats vermeld. Maar de

'Als de centen maar binnenrolden.'

mannen die kwamen kijken, lieten zich niet vangen. Ze wisten wel hoe graag de Amsterdamse hoertjes voor een prijsje hun borsten lieten zien. Kon het die meisjes wat schelen dat ze een geschubd onderlijf aan moesten trekken en een tijdlang in groenig zeewater moesten gaan liggen? Als de centen maar binnenrolden.

Stilaan werd de zeemeermin zo definitief verwezen naar het rijk der fabelen, maar in de kunsten en de verbeelding kende ze in de 19de eeuw een heropleving. Romantische schilders maakten in die tijd prachtige werken van zeemeerminnen die mannen lokten naar zee, met vaak de verdrinkingsdood tot gevolg.

In die periode was er ook een groeiende belangstelling voor sprookjes, mythes en legenden. De oude verhalen die tot dan toe mondeling werden overgeleverd, werden opgetekend. Zo ook het verhaal van de zeemeermin van Wenduine.

'We moeten terug, ik heb een zeewijf gezien.'

Het was een mooie dag. De vloot van Wenduine, die toen nog uit 24 sloepen bestond, lag in volle zee toen plots een zeemeermin opdook.

Een jonge visser had het gezien en riep naar zijn vader, wiens sloep vlak naast de zijne lag: 'We moeten terug, ik heb een zeewijf gezien, we moeten meteen terug!'

Maar zijn vader geloofde het niet: 'Een zeewijf, jongen toch! Hoog tijd dat je een lief zoekt aan wal, dat je er geen in 't water moet zoeken!'

'Geloof me, laten we meteen terugvaren, er steekt storm op', riep de jongen, ondertussen al in hevige paniek.

'Storm? Waar haal je het? De wind staat goed.'

De jonge visser luisterde al niet meer naar zijn vader en voer zo snel hij kon terug naar de kust. Daar zag hij hoe donkere wolken kwamen opzetten en de wind de zee deed schuimen. Hij was gered, maar hij zag hoe de bootjes van de Wenduinse vloot vergingen, één voor één.

Deze vertelling kan op twee manieren worden geïnterpreteerd. In de 14de en de 15de eeuw, toen er in Wenduine nog een bloeiende visserij was, zijn er verschillende stormvloeden geweest. Slaat dit verhaal op één van die hevige stormen waarin een groot deel van de toen nog bloeiende vloot is vergaan?

Of heeft het verhaal eerder iets te maken met de teloorgang van de Wenduinse visserij? Tot in de 16de eeuw was er in Wenduine een kleine, maar lucratieve gemeenschap van vissers gevestigd. Hun schuitjes konden ze aanmeren in een oude inham tussen de duinen, een soort van schuilhaven. Er was de kleine visserij dicht bij de kust, maar er werd ook verder in zee gevist op haring en kabeljauw en zelfs op bruinvis. In de 16de eeuw ging de Wenduinse visserij teloor en de vissers weken uit naar Blankenberge en andere kustplaatsen.

Wat er ook van zij, wanneer de geschiedenis een rare kronkel maakt, is het verleidelijk om daar een verhaal rond te breien. Enerzijds om de gebeurtenis niet te vergeten, anderzijds om het een beetje te begrijpen. Aan de kust werd daar wel meer een zeemeermin voor ingezet.

'Daar lag
een zeemeermin
te spelen
op 't water.'

Ook in Blankenberge dook op een bepaald moment een zeemeermin op. Zij had evenwel geen kwaad in de zin. Het verhaal werd neergepend door Johan Ballegeer. We nemen de woorden van deze Lisseweegse schrijver-heemkundige graag integraal over.

Op zekere dag was een Blankenbergse visser met zijn schuit tot aan de Bree Veertiene gevaren. Daar lag een zeemeermin te spelen op 't water. Schoon om te zien. De Blankenbergenaar, die een beleefde vent was, deed of hij haar niet zag, maar smeet toch wat zoetigheid overboord: echte Blankenbergse babbeluten. Dat zijn karamellen met kaneel, heel erg lekker, maar die van Heist zijn beter, zegt men daar.

's Anderendaags was de meermin daar weer. Zij zong een heel schoon lied, waarin zij vertelde dat er twee walvissen van plan waren zijn schute ondersteboven te smijten. 'Wa' moe'k doen? Wa' moe'k doen?', kermde de visser wanhopig.

De zeemeermin zong nog een stroofje, waarin ze hem vertelde dat hij best een paar lege manden overboord gooide. De visser deed het. In de verte zag hij hoe de walvissen met de manden begonnen te kaatseballen. Hij kon nog juist 't gat vinden om op 't strange van Blankenberge te landen.

De manden doen denken aan een prent uit een Orteliusatlas uit 1579. Daarin staat een walvis afgebeeld die met een paar tonnetjes aan het spelen is. Was dit een list om een walvis te verschalken?

Maar op die manier kon je dus ook zeemeerminnen afleiden! Je gooide een mand of een ton in het water en ze waren uren zoet. Zo kon je in alle veiligheid wegvaren. Een ander probaat middel om zeemeerminnen van rond het schip weg te jagen, is kokend water overboord gieten. In geen geval mag je toelaten dat ze aan boord klimmen. Het beste maak je ook meteen rechtsomkeer en zorg je ervoor dat je snel een veilige haven binnenloopt.

Nog een regel is dat je niet mag luisteren naar hun gezang. Ze zingen prachtig, ietwat klagend, uitnodigend, en ze blijven zingen tot één van de opvarenden het niet meer kan houden en overboord springt. De meermin neemt hem in haar armen, trekt hem mee de diepte in, waar hij verdrinkt.

Het schepsel is niet te vertrouwen, dat staat buiten kijf. Ze staat symbool voor de onbereikbare vrouw, die zowel verleidt als ver-

nietigt. De vrouw die een man weet te lokken. De vrouw aan wie de man niet kan weerstaan.

Voor de visser staat ze ook symbool voor de zee die hem roept. Die gevaarlijke minnares waar hij telkens opnieuw naartoe moet. De visser heeft er geen verweer tegen, de aantrekkingskracht is te groot. Hij kan niet anders, hoewel hij weet dat hij elke keer opnieuw het avontuur, het gevaar opzoekt. En dat doet hij met bravoure. Alsof hem niets kan overkomen. De zeemeermin krijgt hem niet in haar macht! Is het daarom dat hij er eentje laat tatoeëren op zijn lijf?

De trend van zo'n soort tatoeages is niet meer van deze tijd, maar in de jaren vijftig tot tachtig van de vorige eeuw was dat één van de meest geliefde *old school*-tatoeages die vissers lieten plaatsen. Naast het anker, kruis en hartje, symbool van hoop, geloof en liefde en naast het zinkende schip van het zeemansgraf, was een zeemeermin of een pin-up een van de meest favoriete afbeeldingen. Een portie bloot is trouwens altijd welgekomen aan boord.

Soms gaat het zover dat ook de scheepsromp van een zeemeermin wordt voorzien. Zo hadden de houten vaartuigen van scheepsbouwer Jules Denye aan beide kanten van de boeg een plank waarin een zeemeermin was gebeiteld. De zeemeermin had één krul in haar staart en droeg een korf met bloemen in haar handen. Zo wenste ze het schip en de bemanning geluk.

Een beetje in navolging van dat oude gebruik, plaatsten ook Piet en Mathieu De Vestele van scheepswerf IDP een aantal zeemeerminnen bij een aantal schepen die ze bouwden. 'Het was mijn broer die de zeemeermin had ontworpen', vertelt Mathieu. 'Ze had een gekrulde staart en hield een vis in haar handen. Voor de boomkorren was dat een tong, voor de middentrailers een kabeljauw.' Zo kwamen er zeemeerminnen op de *Z.284 Vicky*, de *Z.207 Adamtje*, de *O.71 Jacob Kien*, de *O.70* en de *O.316 Aegir*. 'We vroegen wel altijd aan de reders of ze ermee akkoord gingen, want we wisten dat het voor sommigen gevoelig kon liggen. Ze vonden het allemaal goed, behalve reder Crevits. Die was er niet voor te vinden. Hij zag liever een ketting met schakels.'

In verband met de *O.316 Aegir* is er nog volgend verhaal. Het schip werd gekocht door Louis Pieters en zijn zoon Danny.

'De vrouw die
een man weet
te lokken.'

Danny vertelt dat het de eerste jaren niet zo goed ging. Ze hadden veel tegenslagen. Financieel gezien liep het niet op wieltjes, ze vreesden voor faillissement en er waren ook een paar ongevallen. Zo kreeg Louis het luik van het kabelgat op zijn vingers. 'In het naar boven komen viel het luik dicht en zaten zijn vingers ertussen genepen. We zijn binnen moeten lopen voor verzorging.' Eerder was er ook al brand geweest tijdens de bouw van het schip.

'Een soort vloek die boven het vaartuig hing.'

Het ging van kwaad naar erger en op een bepaald moment waren ze ten einde raad en haalden ze er de aalmoezenier Corneille bij. 'De aalmoezenier zei dat Aegir een Noordse god van de oceanen was en de tegenpool van onze God', vertelt Danny. 'Volgens hem was het een soort vloek die boven het vaartuig hing, want Noordse goden en een katholieke god gaan niet samen. Hij stelde voor om de naam te veranderen, wat we dan toch liever niet deden, want ook dat brengt ongeluk. Mijn moeder had ondertussen in elke ruimte van het schip een kruisbeeld opgehangen en op de brug ook een Mariabeeldje aangebracht. En een beeldje van broeder Isidoor werd ook geïnstalleerd.'

Vele jaren later is er dan het ongeluk met vader Louis. Hij was een fervente wandelaar en verongelukte op Groenland. Hij struikelde over een steen en viel in een ravijn. Het is allemaal toeval, ongeluk over de hele lijn.

Toch zijn er vissers die de zeemeermin verantwoordelijk stellen. Zo vraagt oud-IJslandvaarder August Puystjens zich af of zij niet aan de basis lag van zoveel rampen. Misschien vergezocht, maar deze veronderstelling wordt door Danny voorzichtig bijgetreden. 'Als je het allemaal op een rijtje zet, zou je dat nog gaan geloven! Was het door de zeemeermin op de boeg? Of door de naam Aegir? Of gewoon tegenslag? Wie zal het zeggen?'

Het blijft dus een delicate zaak, die zeemeerminnen. Het is raadzaam voorzichtig te zijn en het zekere voor het onzekere te nemen. Dat zegt ook oud-visser Fernand Guilbert uit Oostende en hij toont daarbij de ring die hij draagt. Het is de ring van zijn vader. Er staan twee zeemeerminnen op die met hun armen omhoog hun lange haar ophouden. Hun geschubde benenwerk is wat afgesleten en ook hun borsten hebben wat aan weelderigheid moeten inboeten, maar de initialen van de drager staan er nog duidelijk rond. FG.

'Fernand Guilbert, jawel! Ik draag de dezelfde naam als mijn vader', zegt hij. 'Hij is op zee gebleven toen ik zeven jaar was. Dat we die ring nog hebben, is omdat hij die nooit aandeed toen hij ging varen.'

Zelf droeg Fernand die ring ook nooit op het schip. Omdat het sowieso veiliger is zonder. Of toch ook omdat hij bang was voor de zeemeerminnen die misschien wel ongeluk voor hem in petto hadden?

Mouwfretters en fleurecyn

Bedenklijke manieren om van ziektes af te geraken

Voor een *katrienewiel*, de *vorte puf* of *fleurecyn* ging men wel vaker *beewegen* naar een kapelletje of vroeg men raad aan de paters. Het moest al heel erg zijn dat men een dokter raadpleegde voor een ziekte of een kwaal. Een dokter kostte geld en bovendien hadden ze meer vertrouwen in de oude methodes, de beproefde remedies, zoals kruidenaftreksels, kaarsen branden, op bedevaart gaan of de ziekte laten aflezen bij de paters of bij een of andere charlatan.

*'De ziekte
laten aflezen
bij de paters.'*

Wanneer een genezing plaatsvond na de raadpleging van een aflezer, werd dit overal rondverteld en daarbij niet weinig aangedikt met een aantal, vaak verzonden details. Allicht was het een aandoening geweest die vanzelf ook was overgegaan, misschien hadden ze al verschillende andere zaken uitgeprobeerd zoals kruidenaftreksels en zalven, misschien waren ze al bij een dokter geweest. Wanneer ze dan te lang en leste bij een aflezer kwamen, was de ziekte waarschijnlijk al in een genezingsfase. Wanneer de aandoening of de ziekte niet beterde, verzweeg men in alle talen bij een aflezer te zijn geweest, want het was toch wat *gênant* om daarmee naar buiten te komen. Maar trad er genezing op, dan kwam dat natuurlijk op het conto van de man of de vrouw waar ze het laatst bij waren geweest, die de ziekte had afgelezen. Zo ook in het verhaal dat in Gistel werd verteld en in 1969 opgetekend door Katrien Van Effelterre voor de *Vlaamse Volksverhalenbank*.

'Ik liep naar school en ik kreeg hier een parel op de bol van mijn rechtse oog. Dat was een klein bolletje 'op 't zien' van mijn oog. We gingen daarmee naar onze docteur, Wynendale, en die zegt tegen mijn moeder: "Ort, Stephanie, je moet met die joengen naar den oogmeester in Ostende, want anders zal hij zijn oge kwiet geraken."

Dat deden we dus, maar het hielp allemaal niet en de parel werd alsmaar groter en dat begon meer en meer te stekken. Op de duur kon ik mijn oog niet meer sluiten en moest ik een zwarte lap voor mijn oog dragen en daarbovenop een halve handdoek rond mijn hoofd. En zo moest ik elke dag naar school!

Op een dag besluit mijn moeder om toch nog maar eens terug naar die oogarts in Oostende te gaan. Als we op weg waren naar de trein, stond Siska Gerre in haar deurgat.

“Wel, wat is dat daar met dat oog van die jongen?” vraagt ze.

“We zijn op weg naar den oogmeester in Oostende, want hij heeft een parel op zijn oog!” antwoordt mijn moeder.

Het vrouwtje slaat haar handen in de lucht: “Had ik dat eerder geweten, was dat niet zo erg geworden! Maar ik kan er misschien nog altijd iets aan doen.” Mijn moeder trekt haar schouders op en zegt dat het toch maar beter is om naar die oogarts te gaan, want “die heeft er toch studies voor gedaan”.

“Dat is juist! Maar studies of niet, die vint kan dat niet genezen! Je mag altijd een keer komen, als 't niet betert.” De dagen gaan voorbij, mijn moeder smeert elke dag zalf op mijn oog, maar er komt geen beterschap. Dus gaan we naar Siska Gerre.

Ik moest op een stoel gaan zitten, midden in haar keuken.

‘Zij stapte met haar paternoster rond me.’

Die lap moest van mijn ogen en ik moest mijn ogen zo wijd opensperren als ik maar kon. Zij stapte met haar paternoster rond me. Negen keer. En iedere keer als ze voorbij mijn gezicht passeerde, blies ze eerst in mijn oog en dan naar de andere kant.

Ik mocht de lap niet meer aandoen, zalf mocht er ook niet meer op en ze zei dat het binnen de acht dagen zou genezen zijn.

De volgende ochtend stekte dat al niet meer. En het beterde en na acht dagen zag je er niets meer aan.

Had iemand me dat verteld, zou ik zeggen: dat is superstitie! Maar het is mij overkomen!’

Zo'n parel op het oog was een ontsteking van het hoornvlies met een zweer als complicatie. Wanneer dat zich op de pupil manifesteert, kan dit blijvende schade op het zicht veroorzaken. Het komt vooral bij dieren voor. Bij schapen en kalveren met zo'n parel was het een beproefde gewoonte om zeer zuiver zout te laten uitdrogen in een pan en dan tot poeder te stampen. Dat poeder werd dan in het oog geblazen.

Ook bij mensen kan zo'n parel voorkomen, wel eerder bij ouderen. Indertijd waren de vissers zeer beducht voor oogkwalen, want dat werken in de felle zon op zee met alleen maar een petje om je ogen te beschermen, is op de lange duur om beschadiging vragen.

Naar het schijnt was dat de reden dat de vissers een ooring droegen. Dat zou beschermen tegen allerhande oogkwalen.

Een meer valabele uitleg is evenwel dat het oorringetje, vaak in goud, diende om de begrafeniskosten te betalen wanneer een visser op zee bleef en ergens in een vreemd land aanspoelde. Het ringetje was de verzekering om toch op een christelijke manier in een graf te belanden.

Maar met de tijd werd het gewoon sier en, net als de typische tatoeages, een manier om te laten zien dat ze tot de vissersclan behoorden en daar trots op waren.

Een zekere Jacobus Maetens had ook een parel op zijn oog. Dat verhielp hij met 45 onzevaders te bidden. Eerste negen, dan acht, dan zeven en zo verder en tegen dat hij daarmee klaar was, voelde hij al beterschap. Dat deed hij negen dagen lang en de laatste dag was zijn oog genezen.

Toch was het beter om met zo'n soort aandoening naar een aflezer te gaan. Dat boekte beter en sneller resultaat. Werd gezegd. Bekende aflezers uit de westhoek waren Padde Jongbloed uit De Panne, Godene uit Bray-Dunes, de gezusters Roos en Amelie Benoot uit Koksijde en Leonie Lecomte uit Middelkerke.

Er was ook de oud-IJslandvaarder Gustje Ryssen die niet alleen aflezer was, maar ook een aantal beproefde recepten had, zoals een zalf tegen kanker. Die bestond uit padden gekookt in fijne olie waarbij palingvellen werden gevoegd. Tegen geelzucht wist hij ook iets: de zieke moest aan iemand een handvol zout vragen 'ter ere Gods' en daar dan op plassen. Maar het was vooral zijn *boutelle* die veel afnemers vond. Het was een drank die voor tal van aandoeningen kon gebruikt worden. De man bezat ook een beduimd boekje waarin met verkleurde inkt en bijna onleesbaar geworden letters gebeden stonden vermeld om allerhande aandoeningen te genezen.

Ook een zekere Edmond Maesen, IJslandvaarder gestorven in 1955, bezat zo'n boekje waar hij gebruik van maakte aan boord van de Duinkerke zeilschepen van voor de Eerste Wereldoorlog.

‘padden gekookt in fijne olie’

Het gebed tegen de koorts luidde als volgt: *Koorsen, ik bezweer U, in negen manieren, ik benaam en bezweer U, dat gij hem (of haar) niet zult hinderen, noch in zijn vlees, noch in zijn bloed, noch in iets dat hem (of haar) raakt en dat gij gaan zult zoo haast Nicodemus en St.-Joseph Jesus van het Kruis deden. Amen.*

Veel kinderziekten werden gezien als een gevolg van toverij, vooral vreemde ziekten die lang bleven aanslepen en schijnbaar onverklaarbare oorzaken hadden. Daarom was het aanbevolen om de ziekte met magische krachten te genezen.

Zo werd van de 'plane' verondersteld dat ze door toverij was veroorzaakt. Het is een ziekte waarbij het kind blauw uitslaat. In medische termen heet dat cyanose en dat wordt veroorzaakt door te weinig zuurstof in het bloed.

Rachitis, een beenderziekte die wordt veroorzaakt door een tekort aan zonlicht en daardoor een tekort aan vitamine D, werd indertijd de 'oude man' genoemd. Alleen de naam al deed vermoeden dat het om een ziekte ging waarbij toverij was gemoeid en dus moest het navenant aangepakt worden. Men ging op bedevaart naar de paters in Nieuwpoort en men moest een slaapmutsje en hemdje van het kind meenemen.

Ook sommige paters en pastoors hadden naam gemaakt als aflezer. Aan de Westkust was het vooral pastoor Lootens die daarin naam had gemaakt. Hij was gekend als aflezer van ziekten en als bestrijder van de kwade hand. Maar wellicht was het een man met een goed psychologisch doorzicht en wist hij heel goed dat de aandoening die hij 'belas' toch vanzelf zou overgaan. Een onschuldig kwaaltje, pukkels die in een paar dagen verdwenen of rare dromen die op een dag toch zouden uitblijven... Maar de

'Dat het zweet hem van zijn gezicht droop.'

mensen dachten daar anders over en waren er zeker van dat hij over magische krachten beschikte. Hij verjoeg ook de duivel, genas wie van de kwade geesten bezeten was of door heksen werd gekweld. Familieleden die erbij waren, vertelden dat hij het Sint-Jansevangelië met zulke kracht voorlas dat het zweet hem van zijn gezicht droop en dat hij samen met de zieke luid en lang op de communiebank las en ze soms met momenten 'luid en lang *schruwelden*'.
Meestal zijn het verhalen 'van horen vertellen', maar sommigen hebben het 'nondedju met mijn eigen ogen gezien'. Zoals Levien,

een oude visser uit Oostduinkerke die op een dag een hevige uitslag op zijn lichaam kreeg.

'Als ik jong was, zwichtte ik me niet, hield ik me niet in en ik lachte wel eens met een oud mens dat wat verderop woonde.'

Iemand zei hem dat hij dat beter niet deed, want dat het een toveres was, waarop Levien nog meer lachte. 'Hoe, godverdomme, zou dat een toveres zijn! Wie, godverdomme, veegt daar zijn kont niet aan?'

De vrouw begon met stekebeiers, kruisbessen, te smijten en Levien smees terug, maar de vrouw gooide er nu ook naar zijn hoofd. Toen hij thuiskwam voelde hij zich niet goed en zei dat heel zijn lijf vol stekebeiers stond.

Zijn moeder vreesde dat hij betoverd was en nam hem mee naar pastoor Lootens.

Toen ze daar aankwamen, zei de pastoor: 'Laat eens zien, dat bestaat niet, dat is superstitie. Met al junder bijgeloof! Laat die jongen eens bij mij komen.'

Levien ging dus bij de pastoor, terwijl zijn moeder in een kamertje apart moest gaan zitten.

Pastoor Lootens begon te lezen in zijn kerkeboek en te bidden dat het zweet langs zijn voorhoofd liep. En toen Levien wegging bij pastoor Lootens, was er geen stekebeier meer te zien op zijn lijf en was hij juist als tevoren.

Pastoor Lootens had hem wel op het hart gedrukt, met zijn vinger in de lucht: 'Zie dat je nooit meer oude mensen uitlacht!'

Boeiend zijn ook de verhalen van de vissers over aandoeeningen en ziektes aan boord. Je kon er heel wat aandoeeningen krijgen waar je aan land nooit last van had en daarvoor waren dan ook speciale remedies.

Mouwfretters bijvoorbeeld, wat begon met irritatie rond de polsen door de elastieken van de rubberen olieassen en eindigde met zweren. 'Je kreeg van die kleine *porretjes* waar de *rekkers* van je *olieboai* rond je polsen snoerden', vertelt Jean Calcoen. 'Van zodra het begon te irriteren moest je je mouw een slagje omhoog slaan, dat het niet op dezelfde plaats *frette*. Eerst moest je dat laten rijpen, dan met een mesje opensteken en de vuiligheid eruit duwen. Zolang het nat bleef, kon dat wel niet genezen.'

Er was niet veel aan te doen, maar Yvonne weet nog dat haar man boterhammen besmeerde met boter, ze platdrukte en er-rond legde. Dat hielp wat tegen de pijn.

'Wie, godverdomme, veegt daar zijn kont niet aan?'

Ook gaan 'dienen' naar het kapelletje van Sint-Job was hiervoor een beproefde methode. Die heilige zat immers ook vol zweren, bulten en 'porretjes'. Een paar ex-voto's kopen om te offeren, kon het gebed nog meer kracht bijzetten. Robert Ryckx schreef hierover in zijn 'herinneringen': 'Ik was aangemonsterd op de O.126 met kapitein Rochus Legein. Veel vis hebben we met Rochus gevangen! Vooral rond het *Gentekot*, onze benaming voor het eiland Eldey, een rots bezuiden IJsland waar zeer veel *Genters* broeden, Jan-van-genten. We verdienden veel geld en de bemanning hield van elkaar, en zoals dat toen ging, pakten we de dag van de verkoop allen samen ons potje en hadden we veel plezier. Wanneer een van de bemanningsleden last van mouwvreters kreeg, besloten we tussen pot en pint om te gaan dienen bij Sint-Job in Nieuwpoort. We gingen eerst bij de koster van de grote kerk wassen armpjes kopen om ze aan Sint-Job te offeren. Op weg naar Nieuwpoort zijn we nog een paar cafés ingedoken en hebben hier en daar nog een paar pinten gepakt, want 't was een heel warme dag. Maar tegen dat we bij 't kapelletje van Sint-Job aankwamen, waren die wassen armpjes al helemaal gesmolten!'

Het *vort snot* was dan weer een andere kwaal. Dat werd veroorzaakt door de schubben en het slijm van de kleine schelvis. 'Dat kwam van 't gutten met blote handen', zegt Jean Calcoen. 'Je kon geen handschoenen aandoen, want die werden in de kortste

'Als je wakker werd, plakten je vingers aan elkaar.'

keren helemaal nat en deed je het toch, dan riepen de anderen *natte wante!* Je handen waren helemaal kapot van slijm en vocht. Als je ging slapen, droogde het op, maar als je wakker werd, plakten je vingers aan elkaar. Trok je ze los, dan begon het te bloeden en was het nog erger. Het enige wat je kon doen, was op je handen plassen.

Als je naar je *kooie* ging, stak je er best *sukertjes* tussen. Dan kregen ze niet de *keure* om aaneen te plakken. *Sulferstokjes* tussen je vingers steken, kon ook.'

Helemaal van de pot gerukt was hoe je een zere keel behandelde: je legde een sok, stinkend van 't zweet, op je keel en wikkelde er een sjerp rond.

Meeuwenvet was dan weer een probaat middel tegen winterhanden en -voeten en tegen kloven. Die kloven kregen ze vooral in de holte tussen duim en wijsvinger, door het vele en harde trek-

ken om het net binnen te krijgen. 'Op de borst van de meeuwen zat een dikke laag vet die we er afschraapten', vertelt Fernand. 'Dat deden we meestal in de winter, wanneer de meeuwen een dikke vetlaag hadden. We smolten dat vet en draaiden dat dan in een bol. Die gepluimde meeuwen bakten we daarna en dat was lekker. Een beetje taai, maar eens iets anders om 't eten dan vis!'

Niet alleen meeuwenvet was voor veel aandoeningen een remedie, zo ook levertraan. Op de kleinere schepen werden de levers gesmolten au bain-marie op het fornuis en in flessen gegoten. De bemanning kreeg dat mee en verkocht het in de cafés. Dat was drinkgeld bovenop de '*paaië*'.

De grote stoomschepen smolten de levers in een ketel die werd verhit door stoom. Dat was een bezigheid tijdens de dode uren. 'De levers van schelvis, rog, wijting... van alle vis die we vingen, gingen in die ketel', vertelt Jef Ocket. 'Die werden zo'n twintig minuten uitgestoomd en wanneer het vet kwam bovendrijven, lieten we dat afvloeien langs een kraantje. Per reis hadden we soms vijftien of zestien vaten van dat spul. Kort na de oorlog bracht zo'n vat van 200 liter 3.000 frank drinkgeld op. Het werd opgekocht door een firma die er de levertraan uit puurde en verkocht aan apotheken.'

De kabeljauwlevers smolten de mannen vaak zelf. 'Dat was het enige dat je zo puur kon gebruiken. We smolten dat in een pannetje, goten dat met een trechter in een fles en die konden we zo verkopen aan moeders die dat gaven aan hun kinderen.'

'Levertraan was immers een verplicht ochtendritueel.'

Het lepeltje levertraan was immers een verplicht ochtendritueel in die tijd. Menig kind ging over zijn nek wanneer het zijn obligate koffielepel met het goedje naar binnen moest zwelgen. Het was een preventief middel tegen de 'Engelse ziekte', rachitis. Maar sommige vissers waren ervan overtuigd dat het nog bij veel andere ziektes kon helpen.

Zo waren er vissers die aan boord regelmatig een lepel levertraan dronken. Zo zette IJslandvaarder Eric Arents dagelijks de fles aan zijn mond. Meerdere slokken. Hij was ervan overtuigd dat het preventief hielp tegen tal van kwalen en ziektes.

Roger Marannes, de kaper, wist ook te vertellen dat het goed was voor maag en darmen. Tegen de *vorte puf*. 'We hadden eens een kapitein die de hele reis niet naar het toilet kon', vertelt hij. 'En

dat waren reizen van om en bij de twintig dagen! Hij had last van zijn buik, al na een paar dagen en dan nam hij een paar slokjes kabeljauwolie en dat hielp een beetje. De man kon pas weer naar het toilet wanneer hij de lichten van 't staketsel zag en dan moest hij sprinten om tijdig op de wc te geraken.'

'Maar ook olie van pijnstaartroggen was *vree goe* spul', vertelt Roger nog en hij opent een fles uit het jaar stilletjes. De stank slaat in de neus. Hopelijk dus niet voor oraal gebruik!

'Dat moest een jaar lang liggen rotten.'

'De lever van zo'n pijnstaartrog stak je in een jeneverkruikje dat je in de grond stopte. Dat moest een jaar lang liggen rotten. Het kruikje mocht niet helemaal vol zijn, want het spul ging gisten, maakte gas en dan kon het stukspringen. Na een jaar haalde je het kruikje uit de grond, goot je het over in een andere fles, want er zat *grond*, bezinksel, in. Dat goedje hielp bij verstuiking, pijnlijke gewrichten en spieren, jicht, reuma... Dat werkte tot op 't been!'